

СПІВПРАЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЄЮ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ: МЕХАНІЗМИ І РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянуто питання співробітництва Збройних Сил України з НАТО. Здійснено аналіз механізмів і результатів співробітництва Збройних Сил України з Організацією Північноатлантичного договору у напрямку реалізації національних інтересів у сфері безпеки та оборони. Зроблено висновки стосовно результатів співпраці Збройних Сил України з НАТО протягом 20 років.

Ключові слова: Комісія Україна–НАТО, Індивідуальна програма партнерства, Партнерство заради миру, План дій Україна–НАТО.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності перед Україною постало питання забезпечення національної безпеки у нових геополітичних умовах. Історично склалося так, що співпраця з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), найбільш успішною військово-політичною організацією, формувалась як пріоритетний напрямок у системі міжнародних зв'язків України.

Збройні Сили як складова української державності відігравали і продовжують відігравати відповідну роль у цьому процесі, набули позитивного досвіду. Двадцятирічна історія співпраці України з НАТО може служити основою для визначення шляхів подальшого її розвитку і ролі збройних сил як суб'єкта реалізації державної політики. За цей період було започатковано широкий набір дієвих механізмів військового співробітництва.

Актуальність проблематики даної статті полягає у визначенні механізмів і результатів співпраці Збройних Сил України з Організацією Північноатлантичного договору з початку заснування відносин України з НАТО, які мають практичне значення для реалізації національних інтересів України в сфері безпеки і оборони. Виходячи із актуальності проблеми *метою автора* є формулювання загальних підходів до співробітництва між Збройними Силами України та НАТО, а також перспектив цього співробітництва.

Речич Сергій Леонідович, начальник навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності, Національний університет оборони України, м. Київ.

© Речич С.Л., 2011

Аналіз архівних джерел, законодавчих та нормативних документів України, документів міжнародних організацій, різноманітної наукової літератури, матеріалів періодичних видань показує, що питання співпраці Збройних Сил України з Організацією Північноатлантичного договору, а також механізми та результати цієї співпраці висвітлювалися періодично та не дають цілісної картини.

Конкретизуючи систему взаємодії, яка склалась за роки співпраці ЗС України з НАТО, прагнемо висвітлити її більш детально.

На етапі становлення відносин між Україною і НАТО (1992–1996 рр.) у рамках реалізації особливого партнерства між Україною та НАТО, відповідно до Хартії 1997 р., були сформовані такі механізми, по-перше, це інструментарій співробітництва:

Комісія Україна – НАТО, засідання якої проводяться щороку на рівні глав держав, міністрів закордонних справ і міністрів оборони (1 формальне засідання та 1 неформальна зустріч);

Спільна робоча група Україна – НАТО високого рівня з питань воєнної реформи (засідання проводяться 1 раз на два місяці);

Військовий комітет (ВК) Україна – НАТО як орган робочих консультацій з суто військових питань. ВК збирається у форматі “28+1” на рівні начальників генеральних штабів або на рівні військових представників (проводиться 1 формальне засідання та 1 робоча зустріч щорічно).

По-друге, програми (плани) співробітництва між Україною та НАТО у військовій сфері, а саме:

річна національна програма співробітництва Україна – НАТО діє з 1 січня 2009 р.;

робочий план Військового комітету Україна – НАТО, який визначає пріоритетні сфери та напрями співробітництва між Збройними Силами України та НАТО на дворічний період;

імплементаційна програма Робочого плану Військового комітету Україна – НАТО деталізує та гармонізує заходи програм двостороннього співробітництва України з державами-членами НАТО, національних програм, планів та виділення ресурсів;

Індивідуальна програма партнерства між Україною та НАТО (ІПП) визначає заходи підготовки особового складу та підрозділів згідно з пріоритетами співробітництва;

процес планування та оцінки сил, Концепція оперативних можливостей дозволяють визначати, готувати та оцінювати сили, здатні ефективно взаємодіяти зі збройними силами інших держав в операціях з урегулювання криз, а також обмінюватись інформацією з питань оборонного та бюджетного планування в рамках програми “Партнерство заради миру”;

програма НАТО з обміну даними про повітряну обстановку передбачає обмін відкритою інформацією про повітряну обстановку у прикордонній смузі з країнами НАТО, які є сусідами України, сприяє покращенню контролю повітряного простору та ранньому попередженню про загрози повітряного тероризму;

Трастовий фонд НАТО в рамках програми “Партнерство заради миру” сприяє співробітництву України з НАТО з питань утилізації надлишкових легкого озброєння, стрілецької зброї та боеприпасів;

міжнародна програма підготовки цивільного персоналу для сектора безпеки та оборони України (з 2006 р. підготовлено більше 1300 фахівців);

проект екологічного очищення та реабілітації території колишньої військової авіабази у м. Прилуки;

проект Трастового фонду НАТО соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених із військової служби та “Програма НАТО – Україна з перепідготовки військовослужбовців”.

Міністерство оборони України здійснювало співробітництво з НАТО у зазначеній сфері шляхом використання механізмів РСАП і Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів оборони, проведення візитів на високому рівні, двосторонніх консультацій і переговорів з військово-політичним керівництвом держав-членів НАТО та держав-партнерів, підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, участі у спільних симпозиумах, семінарах, дослідженнях, засіданнях робочих груп та інших заходах.

Аналіз механізмів і програм співпраці з НАТО дає можливість переконатись в їх позитивному значенні для реформування і подальшого розвитку Збройних Сил України, виконанні ними завдань міжнародного безпекового характеру. В рамках цієї статті неможливо розкрити функціонування

всіх елементів системи взаємодії ЗС України з НАТО, тому обмежимось короткою характеристикою діяльності деяких важливих інституцій і програм взаємодії.

Спільна робоча групи Україна – НАТО з питань військової реформи є постійно діючим механізмом консультацій між Україною та НАТО у форматі “28+1”. Її діяльність спрямована на забезпечення підтримки Альянсом процесів реформування оборонної та безпекової сфери нашої держави, насамперед Збройних Сил України, створення умов для ефективної реалізації Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр. та проведення комплексного огляду сектора безпеки України. Вона сприяє активізації консультацій та співпраці у таких напрямках, як розробка та виконання військового бюджету, скорочення збройних сил і конверсія, перехід від системи призову до професійної армії, цивільно-військові відносини.

Ефективним механізмом співробітництва з НАТО для досягнення цілей партнерства є щорічна Індивідуальна програма партнерства між Україною та НАТО. Як складова частина щорічного Цільового плану Україна – НАТО (з 2009 р. – Річна національна програма співробітництва України з НАТО) вона використовується для індивідуальної підготовки офіцерів та працівників Збройних Сил України за різними напрямками та спеціальностями. Україна як партнер з особливим статусом мала щорічний цикл складання ІПП, що давало можливість здійснення більш гнучкого планування відповідно до потреб, що виникають. І все це майже задарма, оскільки всі витрати на участь Збройних Сил України в заходах брав на себе Альянс. Переважну більшість заходів складали курси фахової та мовної підготовки представників ЗС України. У рамках ІПП також проводились багатонаціональні військові навчання, засідання робочих груп, семінари, конференції, консультації тощо.

Особливої уваги заслуговує такий аспект військового співробітництва, як організація навчання військовослужбовців Збройних Сил України за кордоном. Матеріали галузевого архіву Міністерства оборони свідчать, що для навчання на різні курси представники наших Збройних Сил запрошувались, починаючи з серпня 1994 р. Поступово складалась система курсової підготовки офіцерів Збройних Сил України за двома напрямками – фаховим і мовним. Розши-

рювалось коло країн, які запрошували наших військовослужбовців для навчання у своїх військових навчальних закладах. За інформацією, отриманою від Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України щодо кадрового забезпечення заходів міжнародного співробітництва, у Збройних Силах України на кінець 2009 р. представники ЗС України навчались у 22 країнах світу. За період з 1994 по 2009 рр. пройшли навчання за кордоном 2215 офіцерів, солдатів, сержантів, працівників ЗСУ.

Досвід, набутий за ці роки, переконливо свідчить, що 300–320 заходів, серед яких 6–7 військових навчань, є оптимальною моделлю. При цьому основна увага зосереджувалась не на кількісних показниках, а на якісних характеристиках отримання необхідних навичок, умінь та знань відповідно до стандартів Альянсу. Питання мовної підготовки, військові навчання та військова освіта залишаються пріоритетними напрямками, на яких зосереджується основна увага ІПП із року в рік. Багатонаціональні навчання як на території України, так і за її межами мають особливу цінність для виконання завдань досягнення взаємосумісності. Завдяки їх масштабності та комплексності війська мають змогу відпрацьовувати в умовах, максимально наближених до реальних перелік завдань, притаманних операціям з урегулювання кризових ситуацій. Загалом ІПП спрямована на сприяння досягненню визначеними підрозділами затверджених Цілей партнерства.

Упродовж 2002–2007 рр. в Україні було започатковано два проекти так званого Трастового фонду НАТО/ПЗМ з утилізації застарілого озброєння, легкої зброї та протипіхотних мін, причому фінансову основу цих проектів складають виключно внески держав-членів НАТО та ЄС. Так, у рамках першого проекту Трастового фонду НАТО/ПЗМ упродовж 2002–2003 рр. на хімічному заводі у Донецьку було здійснено знищення 400 тис. протипіхотних мін та перероблено їх корпуси на пластмасові іграшки. У вересні 2006 р. Україна спільно з Альянсом завершила реалізацію першого етапу другого Трастового фонду НАТО/ПЗМ щодо утилізації ПЗРК. Продовжується утилізація стрілецької зброї [3, 48].

Тривала робота щодо соціальної адаптації та перепідготовки військовослужбовців, звільнених із Збройних Сил

України у запас. Упродовж 2001–2006 рр. НАТО профінансувало перепідготовку 3,3 тис. звільнених у запас військово-службовців Збройних Сил України.

З 2006 р. відкрились нові фахові курси для соціальної адаптації колишніх військових у Кіровограді, Мелітополі, Чернігові та Львові. Окрім того, курси мовної підготовки стали працювати в Одесі, Києві та Сімферополі. З 1 січня 2006 р. за фінансової підтримки Трастового фонду НАТО/ПЗМ при провідній ролі Нідерландів розпочалася перепідготовка та адаптація військовослужбовців на базі Центру соціальної адаптації у м. Хмельницький. За час першого етапу близько 80% офіцерів, звільнених із лав Збройних Сил, знайшли роботу в цивільному секторі. Другий етап охоплював період з 2009 р. по 2011 р.

Після Вільнюського саміту Україна – НАТО у 2005 р. було започатковано пілотний проект з професійної підготовки (навчання) цивільного й військового персоналу Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших силових міністерств і відомств України. Щорічно у навчальних закладах країн-членів Альянсу проходили підготовку на довгострокових курсах 210–220 представників Міністерства оборони України та Збройних Сил України. З 1994 р. по 2007 р. у країнах-членах НАТО пройшли підготовку 8,5 тис. українських офіцерів [4, 18].

У зв'язку із започаткуванням євроатлантичної інтеграції України (2002–2009 рр.) особливість співробітництва полягала у тому, що важливим форматом розширення відносин між Україною і НАТО став прийнятий у листопаді 2002 р. План дій Україна-НАТО, структурований за п'ятьма розділами. В розділі II “Питання безпеки і оборони/військові питання” відзначалось, що “співробітництво з НАТО у військовій сфері розглядається як важливий елемент партнерства України з НАТО в цілому. Військова співпраця дозволяє втілити військові аспекти загальнополітичних цілей”. Відповідно було сформульовано 13 цілей військового співробітництва ЗС України з НАТО [1, 34–35].

Невід'ємною складовою Плану дій Україна – НАТО став щорічний Цільовий план дій Україна – НАТО, в якому визначались конкретні заходи, спрямовані на реалізацію цілей та принципів, викладених у Плані дій Україна – НАТО. Відповідно до визначених у Цільових планах пріоритетів, діяльність Збройних Сил України спрямовувалась на:

вдосконалення національної системи оборонного планування відповідно до стандартів НАТО;

досягнення Цілей партнерства шляхом участі у Процесі планування і оцінки сил (PARP/ППОС);

участь сил та засобів ЗС України у операціях (навчаннях) під проводом НАТО;

наближення законодавчої бази до правового поля країн-членів НАТО, адаптації до стандартів Альянсу та фахової підготовки у відповідних галузях;

реалізація пілотного проекту Україна – НАТО щодо майбутньої структури ЗС України;

виконання Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО, програм двостороннього співробітництва з країнами-членами Альянсу та інших заходів в рамках програми ПЗМ;

створення умов для переходу до професійних Збройних Сил (розвиток контрактної складової).

Кожен рік поряд із традиційними заходами мав свої особливості. У 2006 р. Збройні Сили України приєдналися до антитерористичної операції Альянсу в Середземному морі “Активні зусилля” (Active Endeavour), учасницями якої є Велика Британія, Іспанія, Італія, Німеччина, Росія, США, Туреччина, Франція. В зв’язку з участю в цій операції в м. Севастополь почав функціонувати Контактний пункт обміну інформацією в рамках операції, впроваджено відповідно до стандартів НАТО Програму спеціальної підготовки його офіцерів. Була завершена підготовка кораблів Військово-Морських Сил (фрегат “Гетьман Сагайдачний”, корвети “Луцьк”, “Тернопіль”) [2, 43]. Це свідчило про втілення у ВМС Збройних Сил України світових стандартів підготовки екіпажів кораблів. Було вирішено також питання щодо участі військово-транспортної авіації в операціях НАТО: в жовтні 2006 р. відповідний Меморандум між Урядом України та Верховним головнокомандуванням Об’єднаних збройних сил НАТО в Європі був ратифікований Верховною Радою України.

Виконання близько 100 заходів Цільового плану Україна-НАТО на 2007 р. було спрямоване на реалізацію пріоритетних завдань Державної програми розвитку Збройних Сил України: підвищення їх оперативних можливостей, вдосконалення системи управління, розвиток Об’єднаного

оперативного командування; досягнення сумісності визначених підрозділів з метою забезпечення їх спроможності брати участь в операціях НАТО з підтримання миру.

Протягом 2007 р. Збройні Сили України брали активну участь у створенні та діяльності багатонаціональних підрозділів. Українські військовослужбовці виконували завдання в операції KFOR у складі спільного українсько-польського батальйону УКРПОЛБАТ; Генеральний штаб і командування Сухопутних військ розпочали роботу над створенням спільного українсько-польсько-литовського миротворчого підрозділу для участі в міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН та НАТО [3].

Відповідно до інформації, отриманої від Центрального управління військового співробітництва ЗС України станом на кінець 2008 р., починаючи з 1997 р., Збройні Сили України взяли участь у більш ніж 100 міжнародних військових навчаннях, до яких залучалося більш ніж 25000 військовослужбовців Збройних Сил України. У 2008 р. Північноатлантичною Радою підтримана ініціатива України щодо залучення військових активів до участі в Силах реагування НАТО. До кінця 2015 р. Силами негайного реагування поетапно планується досягти відповідних стандартів Сил реагування Альянсу. Водночас окремі підрозділи Збройних Сил можуть бути готові до участі у перших ротаціях Сил реагування НАТО, починаючи з 2011 р.

Узагальнюючи результати співробітництва Збройних Сил України з НАТО як організацією та країнами-членами Альянсу, на двосторонньому рівні слід відзначити, що суто військове співробітництво спрямовувалося на виконання двох ключових завдань, а саме: сприяння заходам військової реформи в Україні через вивчення та впровадження позитивного досвіду країн-членів Альянсу у розвиток Збройних Сил України та оборонного сектора держави; досягнення оперативної, технічної та адміністративної взаємосумісності з військовими формуваннями держав-членів Альянсу з метою ефективної взаємодії в рамках міжнародної миротворчої діяльності. В цьому аспекті можна констатувати значні здобутки, які свідчать про достатньо високу ефективність співпраці в інтересах розвитку ЗС України.

У Збройних Силах України щорічно проводилось близько 500 заходів зі співпраці, які спрямовані на підтримку виконання пріоритетних завдань розвитку ЗС України.

До 5000 військовослужбовців щорічно залучалися до заходів міжнародного військового співробітництва з країнами-партнерами та міжнародними організаціями – ЄС, НАТО та ООН. Підрозділи Збройних Сил України щорічно брали участь в Огляді загальної взаємосумісності в Процесі планування та оцінки сил для досягнення цілей партнерства, що забезпечувало можливість все більшій кількості підрозділів бути готовими до виконання завдань спільно з підрозділами інших держав НАТО.

Схвалено План заходів з оптимізації системи військової освіти. Виконання цих заходів наближало рівень підготовки Збройних Сил та інших військових формувань до стандартів НАТО.

Для реалізації Програми обміну даними про повітряну обстановку (ОДПО) у 2009 р. в структурі Повітряних Сил було створено сертифікований за стандартами НАТО операційний пункт обміну інформацією, узгоджено операційні процедури, організовано підтримку постійного зв'язку й обміну інформацією з Центром контролю та оповіщення НАТО.

За роки спільної взаємовигідної співпраці з НАТО було досягнуто конкретних результатів, які позитивно вплинули безпосередньо на життєдіяльність військового та оборонних відомств України, а також Збройних Сил. Зокрема, було забезпечено підконтрольність та підзвітність Міністра оборони України Президентові України та Верховній Раді України. Впроваджено практику призначення цивільного Міністра оборони, його заступників та начальників департаментів МО України. Збільшено питому вагу цивільного персоналу Міністерства оборони до 80%. Було започатковано щорічне видання “Білої книги України: оборонна політика України”. Запроваджено практику залучення народних депутатів України, представників центральних органів виконавчої влади та місцевих органів управління до засідань Колегії МО України, сформовано Громадську раду МО України, до роботи якої залучається широка громадськість.

Створено достатньо ефективну систему оборонного планування, яка збалансувала основні пріоритети реформування та розвитку ЗС України, у тому числі у сфері короткострокового та середньострокового оборонного планування, включаючи оновлення законодавчої бази діяльності ЗС.

Спільно з іноземними радниками Міністерства оборони України опрацьовано та підготовлено нову Концепцію

управління персоналом у Збройних Силах України, яка враховує найкращі надбання аналогічних концепцій країн-членів НАТО.

У сфері удосконалення системи управління та підготовки військ завершено розподіл повноважень між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України.

Висновки. Таким чином, виходячи з вищевикладеного можна зробити наступні висновки.

За період становлення та розвитку незалежної України залучення особового складу різних видів ЗСУ до співробітництва з НАТО стало важливим показником становлення держави та забезпечення її позитивного іміджу на міжнародній арені. Крім цього, можливість відкритого спілкування, обміну досвідом, спільних навчань та творчого пошуку разом з військовими представниками інших держав дозволила фахівцям Збройних Сил України розширити знання та набути певних умінь, збагатитись досвідом, отриманим міжнародною спільнотою.

За роки співпраці не існувало жодного військового проєкту НАТО, в якому б Збройні Сили України не брали участь. Це – свідчення як трансформації та відкритості НАТО, так і нашої активності, відповідно. Хартія про особливе партнерство була і залишається основою співпраці України і НАТО. Найбільш успішними напрямками цієї співпраці можна вважати: участь у діяльності політичних структур НАТО; співробітництво з НАТО в управлінні кризовими ситуаціями; активну участь військових контингентів України в миротворчих операціях НАТО під егідою ООН і ОБСЄ.

Разом з тим слід відзначити, що навіть ефективна зовнішня підтримка не могла вирішити всі проблеми розвитку Збройних Сил.

В сучасних умовах позитивом можна вважати, що прийняття Україною рішення про позаблоковий статус не тільки не зменшило рівня співробітництва з Альянсом, але й сприяло його інтенсифікації. Реальним залишається продовження співробітництва з НАТО з метою розвитку ЗС України відповідно до кращих світових стандартів [5, 3].

Реалізуючи заходи співробітництва, українські військові втілюють у життя концепцію воєнно-політичного партнерства, яка є однією з базових концепцій із забезпечення воєнної безпеки держави, визначених у Воєнній доктрині України.

Ця концепція, як відомо, передбачає здійснення воєнної політики, спрямованої на підвищення стратегічної стабільності в регіоні, зниження рівня загрози національній безпеці України у воєнній сфері з використанням способів та засобів у різних сферах, у тому числі безпосередньо військового співробітництва.

1. Развитие отношений Украины с НАТО у документах / Під заг. ред. ген.-майора Л.С. Голопатука. – К.: Управління євроатлантичної інтеграції Генерального штабу Збройних Сил України, 2005. – С. 63.
2. *Кабаненко І.* Участь України в операції “Активні зусилля” – євроатлантичний прорив нашої держави / І. Кабаненко // Чорноморська безпека. – 2006. – № 1(3). – С. 88.
3. *Мирончук А.* Армія нарощує м’язи / А. Мирончук // Атлантична панорама. – 2007. – №4(11). – С. 48.
4. *Перепелиця Г.* Ідентифікація інтеграції / Г. Перепелиця // Атлантична панорама. – 2007. – №3(10). – С. 47.
5. У фокусі взаємних інтересів // Народна армія. – 2010. – 6 листопада.

Надійшла до редколегії 31.10.2011 р.

Рецензент: *В.І. Коряк*, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет оборони, м. Київ.

Речия С.Л.

СОТРУДНИЧЕСТВО ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ С ОРГАНИЗАЦИЕЙ СЕВЕРОАТЛАНТИЧЕСКОГО ДОГОВОРА: МЕХАНИЗМЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Рассмотрены вопросы сотрудничества Вооруженных Сил Украины с НАТО. Проведен анализ механизмов и результатов сотрудничества Вооруженных Сил Украины с организацией Североатлантического договора в направлении реализации национальных интересов в сфере безопасности и обороны. Сделаны выводы относительно результатов сотрудничества Вооруженных Сил Украины с НАТО на протяжении 20 лет.

Ключевые слова: Комиссия Украина-НАТО, Индивидуальная программа партнерства, Партнерство ради мира, План действий Украина-НАТО.

Rechych S.

COOPERATION OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES WITH NATO: MECHANISMS AND RESULTS

The article deals with the cooperation of the Ukrainian Armed Forces of with NATO. The analysis of the mechanisms and results of cooperation of the Armed Forces of Ukraine with NATO in the direction of realization of national interests in security and defense. The conclusions regarding the results of cooperation between the Armed Forces of Ukraine and NATO for 20 years was made.

Key words: NATO-Ukraine Commission, Partnership for Peace, Planning and Review Process, Ukraine-NATO Action Plan.